

УДК 338.439.5:63.002.6(477)

Г.С. Тимофієва, канд. екон. наук

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

СВІТОВИЙ РИНОК АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ**А.С. Тимофеева**, канд. экон. наук

Николаевский национальный аграрный университет, г. Николаев, Украина

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЫНОК АГРАРНОЙ ПРОДУКЦИИ: ОСОБЕННОСТИ УЧАСТИЯ УКРАИНЫ**Hanna Tymofiiwa**, PhD in Economics

Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

INTERNATIONAL MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCT: FEATURES OF PARTICIPATION OF UKRAINE

Досліджено сутність поняття «аграрний ринок», зазначено основні підходи до його трактування. Обґрунтовано поняття «ринку аграрної продукції» та визначено основні його функції. Досліджено поняття світового ринку аграрної продукції та обґрунтовано значення його розвитку для світового господарства. Зазначено, що аграрний сектор України розвивається не ізольовано від світових процесів і з кожним роком все більше включається у процес глобалізації. Представлено основні види аграрної продукції, експорт яких визначає місце України на світовому ринку аграрної продукції, та розглянуто кроки держави щодо його посилення. Зазначена необхідність подальшої співпраці української влади з представниками аграрного співтовариства, іноземних країн та міжнародними організаціями задля посилення позицій України на світовому ринку аграрної продукції.

Ключові слова: аграрний ринок, агропромисловий ринок, ринок аграрної продукції, світовий ринок аграрної продукції, державні органи влади.

Исследована сущность понятия «аграрный рынок», указаны основные подходы к его трактовке. Обосновано понятие «рынок аграрной продукции» и определены основные его функции. Исследовано понятие мирового рынка аграрной продукции и обосновано значение его развития для мирового хозяйства. Отмечено, что аграрный сектор Украины развивается не изолированно от мировых процессов и с каждым годом все больше включается в процесс глобализации. Представлены основные виды аграрной продукции, экспорт которых определяет место Украины на мировом рынке аграрной продукции, и рассмотрены шаги государства по его улучшению. Отмечена необходимость дальнейшего сотрудничества украинской власти с представителями аграрного сообщества, иностранных государств и международными организациями для усиления позиций Украины на мировом рынке аграрной продукции.

Ключевые слова: аграрный рынок, агропромышленный рынок, рынок аграрной продукции, мировой рынок аграрной продукции, государственные органы власти.

The essence of the concepts of "agricultural market" are the main approaches to its treatment. Justified by the notion of "market of agricultural products" and defined its basic functions. Explore the concept of the world market of agricultural products and reasonable value for its development of the world economy. Noted that the agricultural sector of Ukraine does not develop in isolation from the global processes and each year more and more involved in the process of globalization. Proceeding from this, presented the main types of agricultural products exports which defines the place of Ukraine in the world market of agricultural products and the state through the steps to improve it. The need for further cooperation with representatives of the Ukrainian government agricultural community, foreign governments and international organizations to reinforce Ukraine's position in the global agricultural market.

Key words: agricultural market, agro-industrial market, the market for agricultural products, the global market for agricultural products, public authorities.

Постановка проблеми. За попередніми оцінками до 2050 року чисельність світового населення досягне позначки 9,1 млрд, або збільшиться приблизно на 2,3 млрд. Також очікується зростання доходів населення, а це означає, що більше грошей буде витрачатися на продовольство. У зв'язку з цим, за оцінками FAO, щоб задовольнити попит на продовольство з боку всезростаючого, більш урбанізованого і багатшого населення планети, протягом наступних 40 років світове виробництво продовольства має збільшитися на 60 % [1]. Отже, країни світу, які мають відповідний потенціал, будуть активно діяти на світовому ринку аграрної продукції. Україна є потужним виробником аграрної продукції. Необхідно звернути увагу на дослідження світового ринку аграрної продукції та визначення особливостей участі України на ньому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням вивчення особливостей функціонування ринку, як економічної системи, приділена значна увага у працях

Р. Кемпбелла, Ф. Котлера, О.О. Мамалуй та інших дослідників. Осмислення поняття аграрного ринку, агропромислового ринку наведено в працях В.Г. Андрійчука, О.М. Бородіної, П.П. Борщевського, М.П. Бутка, М.В. Гладія, М.О. Гофман, О.М. Кваші, Ю.С. Коваленка, О.В. Кривончака, О.О. Мороз, П.Т. Саблука, С.М. Шкарлета та ін. Разом з тим необхідним є подальше дослідження сутності ринку аграрної продукції, світового ринку аграрної продукції та особливостей його функціонування.

Мета статті. Вивчення особливостей розвитку світового ринку аграрної продукції та визначення перспектив нарощування позицій України в його базових сегментах.

Виклад основного матеріалу. Умови виникнення та успішного функціонування ринку включають умову суспільного розподілу праці, що зумовлює саму причину виникнення ринку, оскільки жодний виробник (особа, підприємство) не може існувати за рахунок повного самозабезпечення необхідними благами; економічну відокремленість, яка являє собою сукупність умов господарювання та передбачає відокремлене економічне функціонування фірм, виходячи з їх інтересів; вільний обмін ресурсів.

Сутність ринку різні автори визначають неоднозначно. Виходячи з наявних досліджень, ринок можна розглядати з декількох позицій:

- як місце, де здійснюється обмін;
- як систему соціально економічних відносин щодо обміну вартостями.

Як систему соціально-економічних відносин щодо товарного обміну ринок характеризують такі ознаки:

- доступність для будь-якого споживання всіх товарів без будь-яких обмежень;
- свобода реалізації товарів виробника і свобода вибору товарів споживачами;
- можливість продажу товару та послуг на самостійно встановлюваних основах.

Сучасна економічна система являє собою сукупність значної кількості взаємодіючих ринків. При чому ринки можна класифікувати за об'єктами обміну, з територіального погляду, залежно від умов діяльності ринкових відносин, відповідності чинному законодавству та ін. Кожен з наявних ринків має свою інфраструктуру, свій набір інструментів, які забезпечують його життєдіяльність. Окремі види ринку не існують самі по собі. Всі вони пов'язані між собою, утворюючи розгалужену ринкову систему. Вона діє не тільки в межах тієї чи іншої країни, а й глобально, охоплюючи своїм впливом значну частину світового господарства.

Аграрний ринок є різновидом ринку з позиції об'єктів обміну. Про це яскраво засвідчує трактування цього поняття Ю.С. Коваленком. На його думку, сільськогосподарський (аграрний, продовольчий) ринок – це частина національного аграрного ринку, на якому предметом купівлі продажу є сільськогосподарська продукція та продовольство [6].

Специфіка діяльності підприємств аграрного сектору призводить до необхідності залучення до процесу виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції підприємств суміжних галузей із виробництва матеріально-технічних засобів для сільського господарства, транспортування, перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції. Виходячи з зазначеного, деякі науковці почали трактувати поняття «аграрний ринок» більш широко. Так, О.В. Кривончак під аграрним ринком розуміє відносини, які складаються між сільським господарством і промисловими підприємствами та іншими споживачами його продукції, а також із сукупності обмінних операцій між самими сільськогосподарськими товаровиробниками [8].

М.О. Гофман зазначає: «аграрний ринок – це система установ, методів та ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб» [4].

На думку В.К. Збарського та В.І. Мацибори, під аграрним ринком слід розуміти складну систему багатогранних економічних відносин між суб'єктами ринку (покупця-

ми, продавцями, посередниками та ін.), що виникають під час виробництва, розподілу й споживання сільськогосподарської продукції [5].

Т.М. Лозинська зазначає, що «критерієм для ідентифікації аграрного ринку може служити походження продукції (сільськогосподарське, лісове, рибне виробництво), тому не вважаємо за доцільне включати до складу аграрного ринку ринок факторів виробництва» [9].

Отже, дослідження засвідчили наявність як мінімум двох підходів до розкриття сутності аграрного ринку:

1. Виділення аграрного та агропромислового ринків на основі об'єкта економічних відносин. Аграрний ринок включає в себе торгівлю саме сільськогосподарською продукцією (сировиною та продукцією після первинної обробки), а агропромисловий ринок, крім зазначеного, включає ще й засоби виробництва. Такого підходу дотримуються О.О. Мороз [14], В.Г. Андрійчук [3], Ю.С. Коваленко [6] та ін.

2. Ототожнення агропромислового ринку з аграрним ринком через включення до останнього ринку засобів виробництва. Прибічниками зазначеного підходу є О.В. Кривончак [8], М.О. Гофман [4], П.Т. Саблук [17] та ін.

Стосовно правового трактування поняття «аграрний ринок», то у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» зазначено, що організований аграрний ринок – це сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів, предметом яких є сільськогосподарська продукція, за стандартизованими умовами та реквізитами біржових договорів (контрактів) і правилами Аграрної біржі [15].

Виходячи з зазначеного та враховуючи дискусійні моменти, які виникають під час трактування поняття «аграрний ринок», вважаємо, що у випадку врахування економічних відносин між суб'єктами, предметом яких є сільськогосподарська продукція, доречно говорити не про аграрний ринок загалом, а саме про ринок аграрної продукції.

Ринок аграрної продукції являє собою систему установ, відносин та принципів функціонування, яка забезпечує обмінні процеси між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції не лише у вигляді продовольства, а і як засобів виробництва для інших галузей.

Ринок аграрної продукції може виконувати як загальні функції, притаманні ринку загалом, так і специфічні. До загальних функцій аграрного ринку можна віднести такі:

1. Регулююча – ринок є найбільшим механізмом саморегулювання товарного провадження, формування основних пропорцій суспільного відтворення та розподілу ресурсів між окремими регіонами та галузями економіки.

2. Розподільча – за допомогою ринку відбувається ефективний розподіл, що забезпечує збалансованість економіки.

3. Стимулююча – ринок виступає стимулятором економічного розвитку, прискорення науково-технічного й суспільного прогресу.

4. Санаційна функція. Через ринкову конкуренцію відбувається очищення суспільного виробництва від економічно слабких, нестійких, нежиттєздатних підприємницьких структур і, навпаки, активно стимулюється розвиток ефективних.

5. Інформаційна функція. Ринок являє собою багате джерело інформації, знань про стан справ у господарському житті, необхідних усім його суб'єктам. Через ціни, які постійно змінюються, ринок подає об'єктивну інформацію про кількість, асортименти і якості товарів і послуг, які залишаються на ринок. У результаті цього виробники можуть порівнювати свої індивідуальні видатки на зроблені товари з видатками конкурентів; споживачі – зрівняти величину своїх доходів з ринковими цінами, з можливістю задовольнити свої потреби [16].

Поряд з зазначеними науковці виділяють ще алокаційну, інтеграційну, посередницьку та інші функції ринку.

Слід зазначити, що крім загальновизначених функцій ринку, у процесі свого функціонування ринок аграрної продукції виконує специфічні функції. Причому вони полягають не тільки у забезпеченні населення продуктами харчування, а й у вирішенні соціально-економічних та екологічних проблем. Так, ринок аграрної продукції сприяє стабілізації цін на сільськогосподарську продукцію, забезпеченню покупців сільськогосподарською продукцією відповідної якості в необхідній кількості, забезпеченню зростання ефективності сільськогосподарського виробництва та підвищенню рівня зайнятості сільського населення, розвитку соціальної інфраструктури села. Крім того, він сприяє збереженню природного різноманіття, охороні довкілля, відновленню родючості ґрунтів.

Ринок аграрної продукції (зерна, овочів, картоплі, олійних та інших культур, молока, м'яса) формується суб'єктами ринкових відносин – приватними і державними підприємствами, підприємствами системи заготівлі, зберігання, переробки і реалізації продукції. Залежно від особливостей суб'єкти ринку, які вступають у товарообмін, формують різні ринкові структури (оптовий, роздрібний ринки), забезпечують державну і кооперативну торгівлю або входять у більш складну систему товарообігу основних видів продукції (товарні біржі) [12].

Аграрний сектор України розвивається не ізольовано від світових процесів і з кожним роком все більше включається у процес глобалізації. У 2013 році експорт продукції аграрного сектору досяг майже чверті від загального експорту України. Українські аграрні підприємства відкрили для себе аграрні ринки країн Перської затоки, Японії, Китаю, Південної Кореї та інших країн Азії. Українська аграрна продукція зайняла гідні позиції на ринках країн Європейського Союзу. Україна є найбільшим експортером соняшникової олії у світі, посідає 4-е місце за експортом кукурудзи, 5-е – за експортом пшениці і 6-е – за експортом ячменю [12]. Зовнішня торгівля продукцією аграрного сектору забезпечує високі валютні надходження в державний і місцеві бюджети, що дозволяє підтримувати стабільність національної валюти.

Україна в особі державних органів управління проводить активну політику щодо посилення ролі країни на світовому ринку аграрної продукції. Так, в Україні діють різного роду нормативно-правові акти, основною метою яких є підвищення рівня співпраці нашої держави з міжнародними організаціями у сфері аграрної політики, нарощення експортного потенціалу та спрощення процедури експорту аграрної продукції на світовий ринок. Основними з них є:

1. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002 р. – визначає державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектору економіки агропромислового комплексу України. Закон спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому та фуражному зерні, нарощування його експортного потенціалу.

2. Закон України «Про приєднання до Конвенції про торгівлю зерном» від 06.07.2010 р. – цілями цієї Конвенції є сприяння міжнародному співробітництву в усіх галузях торгівлі зерном; сприяння розширенню міжнародної торгівлі зерном і забезпечення якомога вільнішого розвитку такої торгівлі; сприяння стабілізації міжнародних ринків зерна в інтересах усіх членів настільки, наскільки це є можливим, зміцнення світової продовольчої безпеки й сприяння розвитку країн, економіки яких значною мірою залежать від комерційних продажів зерна, а також забезпечення форуму для обміну інформацією й обговорення інтересів членів стосовно торгівлі зерном.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до пункту 1 Порядку видачі сертифіката якості зерна та продуктів його переробки» від 19.09.2012 – направлена на спрощення сертифікації зерна при його переміщеннях усередині країни, у тому числі в напрямках портів, з метою скорочення часу на оформлення вантажів, раціоналізації використання дефіцитних вагонів-зерновозів, зменшення витрати товаровиробників та експортерів на ці цілі.

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру, які повинні одержувати оператори ринку харчових продуктів» від 05.09.2013 – направлена на спрощення діяльності суб'єктів господарювання України, дерегуляції підприємницької діяльності, гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу у частині видачі документів дозвільного характеру.

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» від 17.10.2013 – основною метою є створення організаційно-економічних умов ефективного розвитку аграрного сектору завдяки забезпеченню єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення якісною, безпечною, доступною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловості сільськогосподарською сировиною. При цьому стратегічними цілями розвитку аграрного сектору є: гарантування продовольчої безпеки держави; підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків; розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією та ін.

Крім того, з метою посилення ролі України на світовому ринку аграрної продукції проводяться постійні зустрічі між представниками української влади та представниками інших країн. Так, 26.03.2014 р. відбулася зустріч між керівництвом Міністерства аграрної політики та продовольства України та представниками Американської торгівельної палати. Під час зустрічі були розглянуті питання скасування дозволів на імпорт та дозвіл на реекспорт продукції з України, а також спрощення процедури отримання дозволу на експорт для харчових продуктів тваринного походження [11].

Наведений перелік нормативно-правових актів України, результатів зустрічей представників українських та іноземних організацій щодо посилення ролі України на світовому ринку аграрної продукції не є вичерпним. Разом з тим він показує визнання державними органами влади пріоритетності зазначеного завдання.

Висновки і пропозиції. Особливістю функціонування світового ринку аграрної продукції є посилення попиту на аграрну продукцію через збільшення чисельності населення світу та покращення його купівельної спроможності. Україна є його активним учасником. Так, вона має гарні позиції у світі з експорту соняшникової олії, кукурудзи, пшениці, ячменю та ін. Державні органи України розуміють пріоритетність завдання з посилення ролі країни на світовому ринку аграрної продукції, про що свідчать як чинні нормативно-правові документи, так і співпраця українських органів влади з іноземними організаціями в контексті розвитку аграрного сектору України. Разом з тим вважаємо за необхідне направлення зусиль влади не лише на співпрацю з іноземцями, а і на покращення порозуміння з вітчизняними представниками аграрного співтовариства (Українська аграрна конфедерація, Українська зернова асоціація, Асоціація фермерів та приватних землевласників України). Адже лише спільними зусиллями державної влади, недержавних організацій та представників аграрного бізнесу можна забезпечити Украї-

ні стійкі позиції на світовому ринку аграрної продукції, що приведе до стабільності національної валюти, розвитку як окремих регіонів, так всієї країни загалом.

Список використаних джерел

1. *Аграрний сектор України: інвестиційна привабливість, незважаючи на недосконале регулювання* [Електронний ресурс] / «Світ агротехнологій». – Режим доступу : <http://svitagro.com/agrarniy-sektor-ukrayini-investiciyna-privablivist-nezvazhayuchi-na-nedoskonale-regulyuvannya>.
2. *Аграрний сектор України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-122/doc-200>.
3. *Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. *Гофман М. О.* Економічна сутність аграрного ринку [Електронний ресурс] / М. О. Гофман. – Режим доступу : www.pdaa.edu.ua/sites/default/files.
5. *Економіка сільського господарства: навч. посіб.* / за ред. В. К. Збарського, В. І. Мацибори. – К. : Каравела, 2010. – 280 с.
6. *Коваленко Ю. С.* Аграрний ринок України: організація та управління / Ю. С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
7. *Котлер Ф.* Основы маркетинга : пер. с англ. / Ф. Котлер ; общ. ред. и вступ. ст. Е. М. Пеньковой. – М., 1990. – 736 с.
8. *Кривончак О. В.* Сутність аграрного ринку і його раціональна побудова / О. В. Кривончак // *Сталий розвиток економіки*. – 2011. – № 5. – С. 235–239.
9. *Лозинська Т. М.* Тенденції розвитку аграрного ринку в контексті державного регулювання [Електронний ресурс] / Т. М. Лозинська, Г. П. Пасемко. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp.
10. *Мамалуй О. О.* Основы економічної теорії [Електронний ресурс] / О. О. Мамалуй. – Режим доступу : <http://pidruchniki.ws/12631113/politekonomiya>.
11. *Міністерство аграрної політики та продовольства України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/uk/node/12275>.
12. *Міністерство економічного розвитку та торгівлі* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
13. *Місюк М. В.* Ринок продукції скотарства : монографія / М. В. Місюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 330 с.
14. *Мороз О. О.* Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми аграрного ринку [Електронний ресурс] / О. О. Мороз // *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. – Режим доступу : <http://visnyk.vntu.edu.ua/article/view/91>.
15. *Про державну підтримку сільського господарства України* : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV.
16. *Происхождения и определение торговли* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://finanse-porady.ru/funkcii_rinka.html.
17. *Саблук П. Т.* Формування та розвиток підприємств агропромислового виробництва : посібник у питаннях та відповідях / П. Т. Саблук. – К. : ІАЕ УААН, 1999.